

לשון של זהורית

• דף מא •

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

איתא ביומא בדף מא: 'קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו'.

יש לעיין ביסוד דין לשון הזהורית וקשירתה, אם מדיני היום, או מדיני הקרבנות, או שהינו דין חיצוני לעבודת היום ולקרבתו.

הגמ' שם הקשתה: 'איבעיא להו ולנשחט אקשירה קאי או אהעמדה קאי. תא שמע דתני רב יוסף קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו, שלא יתערב זה בזה ולא יתערב באחרים. אי אמרת בשלמא אקשירה קאי שפיר, אלא אי אמרת אהעמדה קאי נהי דבחבריה לא מיערב דהאי קטיר ביה והאי לא קטיר ביה, באחריני מיהת מיערב. אלא לאו שמע מינה, אקשירה קאי שמע מינה'.

נראה שלשון הזהורית נועדה לא מדיני היום והקרבתו, אלא בכדי להוות סימן זיהוי, ולהציל מבלבול עם שעירים אחרים.

וכאן נצבת השאלה, אם כל מטרת הקשירה בכדי לאפשר זיהוי והיכר, מדוע קשרו דוקא על ראש שעיר המשתלח ולא על זה שנשחט שהוא נעלה יותר, מה גם שבכך גם יכלו להבדילו ולהכירו מיתר השעירים. ע"כ שהיה להם עניין לסמן ולקשור על שעיר זה בדווקא.

מאידך, מדברי הגמ' בהמשך נראה שלשון הזהורית מחוייבת מדינא, ואף נקטו שיש לה שיעור: 'אמר רבי יצחק שתי לשונות שמעתי אחת של פרה ואחת של שעיר המשתלח, אחת צריכה שיעור ואחת אינה צריכה שיעור, ולא ידענא הי מינייהו. אמר רב יוסף ניחזי אנן של שעיר המשתלח דבעי חלוקה בעי שיעור, ושל פרה דלא בעי חלוקה לא בעי שיעור'.

כן עולה מהמשך דברי הגמ' שם: 'כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן שלש לשונות שמעתי, אחת של פרה ואחת של שעיר המשתלח ואחת של מצורע. אחת משקל עשרה זוז, ואחת משקל שני סלעים, ואחת משקל שקל. ואין לי לפרש'.

א.

הגבורת ארי הק' מדוע הותר לקשור את לשון הזהורית על ראש השעיר, והלא הגמ' בפסחים בדף סו. אמרה שאין לתחוב על ראש הפסח את הסכין משום מעילה בקודשים, ובעי שיקדיש אותו לאחר שהוא מביאו לעזרה. והכא, השעיר מקודש והגרילו עליו, ונתנו עליו הגורל, וכיצד קושר את הזהורית בכדי שלא יערבב ויחליף עם שעירי היום.

הגבורת ארי למד עפ"י התוס' שהביאו מדברי הירושלמי, שלצורך הקרבן הותר להתשמש בשעיר. והק' שתינח שהוא בעזרה נדרש הקשירה לזיהוי השעיר, אך משנשלח לצוק, מדוע היה הזהורית עליו, ואיזה צורך קרבן איכא בזה. ודן בהגדרת השעיר לאחר ההגרלה שאינו ראוי עוד לפתח אוהל מועד, והוכיח שעדיין חשיב כקדשי מזבח שאסורים בעבודה, והוי מעילה. והמשיך לדון אם בכך שמיועד לשלוח מהצוק הוי לאבדון ובכך נפקע שמו וקדושתו, שהרי לא נעשית עימו עוד עבודה.

ב.

הגבורת ארי הקשה עוד בסדר הדברים במשנה, שקודם קושר בראש השעיר המשתלח, ואח"כ בשעיר הנשחט, והלא שעיר הנשחט מעולה ומקודש מחבירו, וקיי"ל בזבחים בדף פט. : 'כל המקודש מחבירו קודם את חבירו'. ואיתא במס' סוכה בדף נה: בהדין חלוקת הלחם בעצרת, שאומרים לו: 'הילך מצה הילך חמץ'. וכשחל שבועות בשבת מחלקים לכהנים קודם את לחם הפנים ואח"כ את שתי הלחם, בשל מעלת לחם הפנים שהוא תדיר בכל שבת כדבארה הגמ' שם בדף נו., ואח"כ משתי הלחם החמץ. נמצא, שאף בהכשר מצוה יש להקדים המקודש מחבירו.

הרמב"ם בהלכות שקלים פ"ד ה"א כתב: 'תרומת הלשכה מה יעשה בה, לוקחין ממנה תמידין של כל יום והמוספין וכל קרבנות הצבור ... ושעיר המשתלח ולשון של זהורית שקושרין בין קרניו כל אלו באין מתרומת הלשכה'.

המשל"מ הק' שבמשנה בשקלים פ"ד מ"ב מבואר שלשון זהורית באה משיירי הלישכה ולא מתרומת הלישכה: 'פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית באין מתרומת הלשכה, כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו... באין משיירי הלשכה'. וסבר שיש ט"ס בדברי הרמב"ם: 'נראה דט"ס הוא דהא לשון זהורית שקושרין בקרני שעיר המשתלח לא היה בא כי אם משיירי הלשכה, וכדתנן בפ"ד דמס' שקלים משנה ב'. ובטעם הדבר, באר הברטנורא: 'הני אינם צורך קרבן לפיכך אינן באין מתרומה שהופרשה לשם קרבנות, אלא ממה שנשתייר בלשכה אחר הפרשת התרומות'. כלומר, לשון הזהורית לא היתה מדיני הקרבן, אלא נועדה לעודד ולשמח את ישראל שעוונותיהן נמחלו, ולהכי לא באה מתרומת הלישכה. יש עוד להוסיף ולדייק שרק לשון זהורית של המשתלח באה משיירי הלישכה, ולא לשון זהורית של השעיר הפנימי הנשחט, כפי שעולה מדברי הרמב"ם בפיה"מ שם: 'כי לשון של זהורית קושרין בראש שעיר המשתלח'.

ג.

המקדש דוד סי' כד אות ו הק' איך קשר את לשון הזהורית, והרי לא התיר את הקשר, אלא דחף השעיר לצוק, והוי קשר של קיימא. ואם כל מטרת הלשון זהורית היתה להראות הכפרה, כיצד עבר על איסורא דאו'. ובהערות הגריש"א הביא בשם טל תורה שקשרו את הזהורית בקשר עניבה, וליכא איסורא דאו' בכך. אך מלשון הש"ס 'קשר לשון...' משמע דלא כדבריו.

ד.

התוס' הק' על דברי ר' יוחנן ששמע על משקל שלוש לשונות, מדוע לא הזכירו גם את לשון הזהורית של הנשחט. ויישבו: 'הא דלא נקט נמי של שעיר הפנימי, נ"ל משום דההיא לא הוה אלא כדי שלא יתערב לא הוה לה שיעור כלל, אבל הני כיון דיש בהן צורך הוה להו שיעור. וזה של שעיר המשתלח היה בו צורך לידע אם הלבין כדכתיב כשלג ילבינו'.

נראה שהבינו שיעוד הלשונות שעל השעירים היה בכדי שלא יתערבו, ומהאי טעמא לא בעי שיעור ללשונות, ורק משום בשל הצורך לידע אם הלבין דרשו שיעור ללשונות. שמענו מכך, שיש הבדל בין לשונות השעירים, והקשירה של

השעיר הפנימי נועדה לזיהוי בלבד, ושל המשתלח נועד גם לראות כפרתן של ישראל, ומדיני היום.

כעת ניישב את הערת השאגת אריה שהקדימו את קשירת שעיר המשתלח, משום שבדין הזהורית מקיים דין נוסף לדין זיהוי השעירים, ומדיני היום קושר לשון בראש המשתלח. ואפשר לומר באופן חד יותר, כלל לא עסוקים בשעירים ולכן לא שייך לבחון איזה מקודש יותר, אלא הקדימו את לשון הזהורית של המשתלח על פני לשון של הפנימי.

ושמא יש לפלפל ולומר, שאכן ישנו סרך בקשירת הלשון בראש השעיר, אלא בגלל הצורך או הדין התירו לקשור בראשו. וכיון שהפנימי הינו מקודש יותר, העדיפו להקדים את קשירת המשתלח תחילה, בכדי למעט ולהקטין זמן פגיעה בשעיר המקודש יותר. ולדברים אלו, אדרבה, מעלתו של הפנימי, גרמה לאחר את ההתעסקות עימו.

ה.

בכתבי הגר"ח חקר אם לשון הזהורית היה לו דין קרבן או לא. האם היתה חובה מדינא, מדיני היום. והוכיח זאת מכך שהגמ' נקטה שיש שיעור ללשון הזהורית, והוי הלמ"ס, וברור שהלכה למשה נאמרה בדינים היסודיים של חיובי המקדש ולא בסייגים חיצוניים. וכן מכך שהגמ' אמרה ששלוש לשונות שמעתי, ומשקל כל אחת נאמר למשה מסיני, כדין קיום החיוב ולא רק כסימן זיהוי בכדי שלא יתערבבו.

כן הוכיח משנתו מדברי הגמ' ביומא בדף סז: 'ת"ר בראשונה היו קושרים'. הרי שיש לקשור לשון זהורית מהנאמר 'אם יהיו חטאכם כשני כשלג ילבינו', והוא מדיני יוה"כ. וכן הוא במשנה בשבת בדף פו. מנין שקושרים לשון של זהורית... הרי שעניינו לא רק להראות כפרתן של ישראל, אלא מדיני השעיר המשתלח הוא. ואתי שפיר שיש לקשור בעצם היום לשון זאת, כפי שמחמר אחר השעיר, מדיני היום. וכן פשוט שאין לראות בכך כעובד בקדשים ומעילה, שכן מדיני השעיר קושר זאת.

הגר"ח אף סבר שישנו דין שליחת השעיר עם לשון הזהורית. שכן לא נאסר לחמר אחר השעיר עד הצוק, משום שכך הוא מצות השילוח, ומדיני היום הוא (התוס' ישנים

והרא"ש בדף סז. באמת נדחקו שיחמר כלאחר יד, משמע דסברי שאינו ממש מדיני היום. או דסברי שדחויא הוא).

וסבר שמיד עם ההגרלה, בעודו קרבן יש לקשור הלשון.

ובכך באר את פסק הרמב"ם. שלשון של שעיר המשתלח הוא כקרבן ממש, ולכן בא מתרומת הלישכה. אך לשון של שעיר הפנימי הנשחט, לאו בתורת קרבן הוא, ולכן אינו בא מתרומת הלישכה אלא רק משיירי הלישכה.

התוס' ישנים באר שמשקל הלשון של המשתלח היה שני סלעים, 'גמרא גמירי לה'. כלומר דין הלמ"ס ומשום פרסומי ניסא שמלבין צריך יותר חשוב. אך לביאור הגר"ח, דווקא זהורית זאת הינה כקרבן ומכאן חשיבותא, לעומת זהורית שעל השעיר הפנימי שנועד שלא יתערבבו. וראה במשך חכמה פרשת אחרי מות שלשון זאת הינה כפרה על חטא מכירת יוסף שבשביל ב' מילת סלעים שנתן יעקב ליוסף נתקנאו בו. הרי שמדיני היום קושרים לשון זאת.

בפיוט 'אמיץ כח' לרבי משולם בן קלונימוס אומרים: 'צבע זהורית קשר בראש המשתלח, צגתו אמן כנגד בית שלוח'. ולא הזכיר את לשון זהורית של השעיר הפנימי. אך בנוסח 'אתה כוננת' שחיבר יוסי בן יוסי והביא הב"י בסימן תרכא הביא את האבודרהם שנזכר זהורית של השעיר לה': 'קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, והעמידו כנגד בית שילוחו ולנשחט כנגד בית שחיתתו'. ולדברי הגר"ח שפיר מובן מדוע רק זהורית זאת של שעיר לעזאזל נזכרה.

1.

הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים פ"ג ה"ד כתב: 'וקושר לשון זהורית משקל שתי סלעים בראש שעיר המשתלח, ומעמידו כנגד בית שלוחו, ולנשחט כנגד בית שחיתתו'. ותמהו על הרמב"ם שלא פירש מה עשו עם השעיר הנשחט, האם קשרו לו לשון או רק העמידוהו, כפי שתהתה הגמ'. וז"ל הכסף משנה שם: 'ויש לתמוה על רבינו שסתם במקום שהיה לו לפרש'.

המרכבת המשנה ומעשה רקח הבינו בדברי הרמב"ם שסבר שהעמידו את השעיר הפנימי בלבד, ולא קשרו זהורית.

ז.

הגמ' בר"ה בדף לא: מונה בין תקנות של ריב"ז: 'דתניא בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין התקינו שיהו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים ועדיין היו מציצין ורואין הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין התקינו שיהו קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר המשתלח'.

ביום תרועה לר' משה נ' חביב חקר האם ביקשו שיהיו שמחים, או לא רצו שיהיו עצובים שמא יתרע מזייליהו: 'יש לחקור מהו הטעם של התקנה, אם מפני שלא יהיו שמחים כשהלבין דרוצים ב"ד שיהיו ישראל נכנעים וחרדים שמא לא נתכפרו או טעם התקנה שלא יהיו עצבים כשלא הלבין ואינם רוצים ב"ד שיתעצבו שמא יתרע מזייליהו. או הטעם משום שניהם. ויש פנים לכאן ולכאן ולא מצאתי הכרע מספיק לזה, גם לא ראיתי בהרמב"ם פ"ג דעבודת יוה"כ דהזכיר תקנה זו וצ"ע'.

ח.

התוס' ישנים ביומא בדף סח: סבר שהיו שני לשונות זהורית של המשתלח: 'ובמסכת שקלים פרק התרומה (מ"ב) מוכח דהאי לשון של זהורית דהכא אין זה לשון זהורית שהיו קושרין במקדש בראש השעיר המשתלח לעיל בפרק טרף בקלפי (דף מא ב) דקתני פרה ולשון של זהורית שבראש שעיר המשתלח באין מתרומת הלשכה, כבש שעיר ולשון שבין קרניו באין משירי הלשכה'.

הגבורת ארי שם בדף סז: חלק ע"כ וסבר שהיה לשון אחת בלבד: 'ואני אומר דליתא דשעיר המשתלח לא היה לו אלא לשון א', ואותו לשון שהיה קושר בראשו היינו דהכא שהיה חולקו. וגירסא משובשת נזדמנה לבעלי תוס' וה"ג בסדר המשנה שם בספרים דידן פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית היו באין מתרומת הלשכה והאי לשון של זהורית אלשון של פרה קאי, ובסיפא גרסינן כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו ... באין משירי הלשכה. והיינו טעמא דלשון של פרה בא מן התרומה עצמה, מפני שהוא צורך פרה ופרה בא מתרומת הלשכה, וכל צרכי קרבן שריא רחמנא. אבל לשון של שעיר אינו לצורך קרבן, אלא לידע אם ילבין משום הכי אינו בא מן התרומה עצמה אלא מן השירים. ולסברת התוס' אין טעם לחלק בין לשון שקושרים בראשו לזה שחולק ומה טעם שזה בא מן התרומה עצמה

וזה בא מן השירים. ותדע דאותו לשון עצמו שהיה קושר בראשו אותו היה חולק
 דהא לעיל פרק ד' (דף מא) דתנן קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח
 ואמר עלה בגמ' אמר ר"י ב' לשונות שמעתי א' של פרה וא' של שעיר המשתלח
 א' צריכה שיעור וא' אין צריכה שיעור. ולא ידענו הי מינייהו, משמע ודאי דהא
 א' של שעיר המשתלח היינו אותו שקושר בראשו דמיירי מיניה במתניתין, דהא
 ר"י אמתניתין קאי, ואמר עלה רב יוסף נחזי אנן של שעיר המשתלח דבעי חלוקה
 בעי שיעור, פרה דלא בעי חלוקה לא בעי שיעור. הרי מוכח בהדיא דאותו לשון
 עצמו שקשר בראשו, אותו עצמו היה חולק ואין כאן אלא לשון אחד'.

מדברי הרמב"ם בהלכות שקלים פ"ד ה"א נראה שהבין כתוס' ישנים: 'תרומת
 הלשכה מה יעשה בה, לוקחין ממנה תמידין של כל יום והמוספין וכל קרבנות
 הצבור ... ושעיר המשתלח ולשון של זהורית שקושרין בין קרניו כל אלו באין
 מתרומת הלשכה'. והק' המשל"מ שבמשנה בשקלים פ"ד מ"ב מבואר שלשון זהורית
 באה משיירי הלישכה ולא מתרומת הלישכה: 'פרה ושעיר המשתלח ולשון של
 זהורית באין מתרומת הלשכה, כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין
 קרניו... באין משיירי הלשכה'. וסבר שיש ט"ס בדברי הרמב"ם: 'נראה דט"ס הוא
 דהא לשון זהורית שקושרין בקרני שעיר המשתלח לא היה בא כי אם משיירי
 הלשכה, וכדתנן בפ"ד דמס' שקלים משנה ב'. ובטעם הדבר, באר הברטנורא: 'והני
 אינם צורך קרבן לפיכך אינן באין מתרומה שהופרשה לשם קרבנות, אלא ממה
 שנשתייר בלשכה אחר הפרשת התרומות'. כלומר, שסברו המשל"מ והברטנורא
 שלשון הזהורית לא היתה מדיני הקרבן, אלא נועדה לעודד ולשמח את ישראל
 שעוונותיהן נמחלו, ולהכי לא באה מתרומת הלישכה.

אך הרמב"ם כן כתב לפי גירסתינו, שלשון של זהורית שקושרין בין קרניו באין
 מתרומת הלישכה'. הרי הבין שהוי קרבן. אך לדבריו היה לשון אחת למשתלח ולא
 שנים כפי שסבר התוס' ישנים.

יש עוד להוסיף ולדייק שרק לשון זהורית של המשתלח באה משיירי הלישכה ולא
 זהורית של השעיר הפנימי הנשחט, כפי שעולה מדברי הרמב"ם בפיה"מ שם: 'כי
 לשון של זהורית קושרין בראש שעיר המשתלח'.

ט.

הפני משה על הירושלמי במסכת שקלים פ"ד באר את המשנה באופן מחודש. הוא סבר שהמשנה בארה דין לשון הזהורית בתקופות שונות.

הרישא שאמרה שהיתה באה מתרומת הלישכה מיירי כשקשרוהו באולם, ואז שפיר הוי קרבן: 'לשון של זהורית שהיו קושרין בראש שעיר המשתלח בין קרניו לסימן, כדתנן פ"ד דיומא. ואח"כ כשהיו משלחין את השעיר היו קושרין את הלשון זהורית בפתחו של אולם, כדאמרי' בפרק שני שעירי בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ וכו' אלו הכל היו באין מתרומת הלשכה'. אך הסיפא של המשנה מיירי בדין הלשון שקשרו על הסלע: 'ולשון שבין קרניו. זהו אחר שהתקינו שיהא קושר חציו של הלשון בסלע וחציו קושרו בין קרניו'.

כלומר, היה לשון אחת בלבד. ובתחילה הסירו את הלשון זהורית מעל ראש המשתלח טרם שילוחו ותלו אותו על האולם מבחוץ, שיראו וישמחו. אח"כ תלוהו מבפנים שלא יתעצבו. ותלייה זאת חשיבא כקרבן, ולהכי באה מתרומת הלישכה. אך לאחר מכן תיקן ריב"ז שלא יסירו מראש השעיר את הלשון כלל, ולקחו העיתי לראש הצוק ושם חילקו, ואינו כקרבן, ולכן בא רק משיירי הלישכה.

ודבריו טעונים ביאור. אם לשון הזהורית נועדה שלא יתחלפו בין שעירי המקדש ולהכי חשיבא כקרבן, מדוע לאחר תקנת ריב"ז ששלחו הלשון עם האיש עיתי היה בא רק משיירי הלישכה, וכי אז לא היו צריכים סימן זיהוי.

י.

יש לבאר בדבריו, שהסיבה שהלשון נחשבת כקרבן נעוצה בעובדה שתלוהו בהיכל מבחוץ או מבפנים. תלייה זו הינה המשך לחזיונות של חיבה והאהבה האלוקיים שגילו לבאי העזרה.

הגמ' במנחות בדין פ"ד: מתארת שהראו את לחם הפנים לעולי הרגל: 'מלמד שמגביהין אותו לעולי רגלים ומראין בו לחם ואומרי' להם ראו חיבתכם לפני המקום'.

וכן ביומא בדין נד. מתואר לגבי גלילת הפרוכת להראות חיבת הכרובים: 'אמר רב קטינא בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את

הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה'.

כך י"ל שתלו הלשון באולם מבחוץ להראות חיבתן של ישראל, ולאחר מכן שקלקלו תלוהו מבפנים - והוי מסדרי היום ועבודת המקדש, ושפיר באה מתרומת הלישכה. אך לאחר שירדו ממעלתם כלל לא תלו בעזרה, ואזי אינו כקרבן כלל, שאין בראיית היחיד, האיש עיתי, את הלשון משתנית ללבן כדי להחשיב להראות חיבתן לכלל ישראל.

אך ברמב"ם א"א לומר כן, שהרי סבר שבא מתרומת הלישכה, ולא הזכיר שהיו תולין אותו בהיכל, אלא רק את ההנהגה לאחר ריב"ז שדחפוהו בצוק. הרי שנחשב קרבן משום עצמו, ולא משום תלייתו בהיכל.

יא.

איתא במדרש שיר השירים רבה פרשה ד אות ו: 'כחוט השני שפתותיך, זה לשון של זהורית, ומדברך נאווה, זה שעיר המשתלח, אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע אין לנו לשון זהורית ושעיר המשתלח, אמר להם כחוט השני שפתותיך, רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית'. ר"ל, שיש מעלה וחשיבות בלשון זהורית מצד עצמה, שהיא מכפרת. וברור שדינה כקרבן.